

**A MŰVELTSÉGTARTALOM KIVÁLASZTÁSÁT ÉS A MŰVELŐDÉSI
CÉL MEGVALÓSULÁSÁNAK HOGYANJÁT MEGHATÁROZÓ
FŐBB TÉNYEZŐK**

A szocializmus építése során nemcsak a gazdaság fejlesztése történik tervszerűen, hanem a kultúra, a műveltség fejlesztése is. A szocialista művelődés fejlődésében mutatkozó hatalmas eredmények a céltudatos irányítással valósulnak meg. Az irányítás megmutatkozik a műveltséganyag megválasztásában, a dolgozóknban rejlő alkotó energiák mozgósításában, az új ember kialakítása terén végzett következetes nevelőmunkában, valamennyi dolgozó magas színvonalu tudatosságának, a tudományos világnézetének formálásában - mindabban, ami a társadalom műveltségbeni fejlődésének legfontosabb kifejezője. Az ilyen irányításban van jelen a művelődéspolitikai lényege.

A művelődés irányítása elsősorban a társadalom politikai és gazdasági céljaiból indul ki, és ezen belül határozza meg a műveltségfejlesztés közvetlen célját, irányát és mindennek előtt a műveltség tartalmát. A szocialista művelődés alapvető célja az ember szellemi fejlődésének szocialista értelemben való biztosítása és az emberek alkotókészségének olyan mérvű befolyásolása és biztosítása, hogy azok mindenkor megfeleljenek a szocialista építés szükségleteinek. Vagyis ez azt jelenti, hogy a művelődéspolitikai feladatainak megjelölésénél és végrehajtásánál mindenkor az osztálytársadalmi érdekek a meghatározók. A művelődési politika eszköz, amelynek segítségével a kommunista párt és az állam a szocialista társadalom és

ezen belül a szocialista műveltség tervszerű megteremtését valósítja meg.

A művelődésirányítás abból indul ki, hogy a kultura manapság a társadalom fontos termelőerőjéhez tartozik, a gazdasági növekedés és az egész társadalmi haladás egyik alapvető feltétele és tényezője. Másrészt arra épít, hogy az irodalom, a művészetek, a tudomány feladata megvalósítani az új emberi jellemet, részt venni az új technika, gazdaság, a társadalmi viszonyok kialakításában.

A művelődésirányítás alapelve, hogy a műveltségnek funkcionálnia kell! Szociális funkciót kell teljesítenie a társadalom életében, ahol a szerepét kifejti. Nem az a fontos, hogy mi fejti ki a szerepét, hanem, hogy minek az érdekében és milyen hatékonyan fejti ki a szerepét valami. Meghatározott célt kell szolgálni, meghatározott osztályérdekeket kell szolgálni, meghatározott helyen, időben kell mozgásba jönni valaminek. Tehát a művelődéspolitikában nem valamiféle általános, a társadalmi valóságtól független folyamat irányításáról van szó, nem is valamiféle általános - örök kulturális érdekek szerinti szabályozásáról, hanem a művelődéspolitika a művelődés folyamatát meghatározott politikai célok érdekében szabályozza, és a cél érdekében alkalmaz ilyen vagy olyan eszközöket.

Szocializmust építő országunkban a nép műveltségi színvonalának felemelésének kérdése napjainkban ezért úgy merül fel, mint fontos politikai feladat. Helyénvaló itt utalni arra, hogy Lenin újból és újból visszatért ehhez a kérdéshez. Ez a kérdés úgy érdekelte őt, mint hozzá nagyon közel álló és fontos ügy, úgy is mint alapvető kérdés, ami szorosan kapcsolódik az új társadalomnak a felépítéséhez. Lenin hangoztatta: a kommunizmus és műveltség egy és ugyanazon dolog.

A műveltség tartalma, terjedelme, fejlesztésének üteme minden társadalom alapvető érdekszférájába tartozik, ezért így vagy úgy, nyíltan vagy burkoltan, de szigorúan szabályozott folyamat. Ez a szabályozás kiterjed a kultura felhalmozott ér-

tékei körüli választásra, a tudás fejlesztésének tartalmára és mértékére, az izlésre, az erkölcsi magatartásformákra stb. A mindenkori uralkodó osztály jólfelfogott osztályérdeke, hogy a dolgozó tömegek azt és akkor tudják, amire és amikor az adott uralkodó osztálynak szüksége van rendszerének fenntartásához, erősítéséhez. Ennek a választásnak az alapja az ideológiában a megtestesülő értékrendszer. Mivel a kizsákmányoló társadalmakban a két alapvető osztály ideológiája is szembeáll egymással, ezért a választás is kétféle, megfelel a két ideológiának.

A választás ilyen feladatai elől a szocializmust építő társadalomban sem lehet soha elzárkózni. Annak eldöntését, mit, mikor, kiknek kell közreadni a művelődés szférájában, soha nem lehet megkerülni, még akkor sem, ha a döntés nem tudatos. Ugyanigy nem kerülhető meg a szükségletek közötti választás sem. Ezért a művelődéspolitika másik fontos mozzanata a társadalmi szükségletek felismerése és az egyéni vagy csoportigényekkel és lehetőségekkel való összhangba hozása. A társadalmi igény az országépítő munkából következő adva van: széles látókörű, szakmailag jól felkészült, a szocialista együttélés szabályait magukévá tevő, a szocialista világnézet talaján álló dolgozókra van szükség mind az iparban, mind a mezőgazdaságban, a társadalom építésének minden területén. Ehhez a társadalmi igényhez kell igazodni az egész művelődési munkának, úgy, hogy abban az egyén is megtalálja saját egyéni igényeinek kielégítését.

A művelődési tevékenység irányításánál nem elég csak a helyes cél és módszer meghatározása, hanem amellettszámolni kell az anyagi lehetőségekkel és nem utolsósorban azzal, hogy a feladat megoldásához rendelkezésre áll-e megfelelő személyi előfeltétel. A választás éppen ezért az elvi tisztázottság mellett meg kell, hogy feleljen a realitásoknak is. A művelődéspolitika mint irányítás, mint választás kell, hogy igazodjék ahhoz a feltételrendszerhez is, ami saját szféráján tul van.

Mindez azt jelenti, hogy a művelődési munka irányítása, tervszerűségének biztosítása csak körültekintő elemző munka

alapján lehetséges. Minden konkrét vizsgálódás nélkül az előre megállapítható, hogy a legfontosabb az egész művelődés marxista szemléleten nyugvó felfogása.

A marxista szemlélet szerint a szocialista műveltség kialakulása a társadalom értékrendszerének és a szellemi tevékenység társadalmi alapoknak megfelelő tökéletes változásait tételezi fel. Ez egyaránt jelent új tartalmat és új műveltségstruktúrát. R. egyformán jelent tartalmi és strukturális változást, hogy a műveltségéből fokozatosan kikerülnek azok az elemek, amelyek a múltban különbözőképpen korlátozták a világ tudományos megismerésének folyamatát, elferdítették a társadalom tagjainak a valóságról kialakított tudományos elképzeléseit.

A szocialista művelődési tevékenység tartalma viszont feltételezi a tudományos világnézet fejlesztését, a materialista világkép kialakításának segítségét, a társadalomtudományos és természettudományos ismeretek nyújtását, a szocialista erkölcsiség szokássá tételét, az esztétikai, politechnikai és a testi nevelést, valamint a magasabb izlésnek megfelelő szórakozásra való felkészítést stb. A szocialista művelődés jellemzője, hogy az szervesen - s nem külön testként - illeszkedik bele a társadalmi tevékenység egészébe, sokoldalú és összetett kölcsönhatásokkal kapcsolódik a termeléshez, közéletiséghez, az oktatói és a művészeti tevékenységekhez stb.

A szocializmust építő társadalom művelődéspolitikájának megvalósulása végül is azt eredményezi, hogy a társadalom valamennyi szellemi, erkölcsi, tudományos és művészeti erejét az új társadalmi feladatok megoldására tömöríti, és egyben szilárd elvi alapot biztosít az ideológiai fronton vívott mindenemű ellenséges ideológiák elleni harchoz. Korunk nagy szellemi versenye szükségessé teszi, hogy a társadalmi tevékenységnek ebben a szférájában is a következetesség, az engedmények nélküli tevékenység érvényesüljön. A szigorúan vett pártosságot és a magas osztályöntudatot, a szocializmusnak mint vezérlő elvnek maradéktalan érvényesülését tükröző irányítás eredménye a szocialista embert jellemző műveltség.

Két általános követelmény

A művelődési folyamat során, a műveltségbeni értékek kiválasztásának vannak az emberiség általános haladásából fakadó követelményei, és vannak az adott társadalom fejlettségi szintjéből, a megoldandó feladatok jellegéből adódó konkrét meghatározói. A művelődés folyamatába való "beavatkozás", az irányítás igénye megköveteli minden időben mindkét fajta összefüggés tudományos feltárását és figyelembevételét.

A kor, amelyben élünk, amelyben a konkrét feladatok időről időre megjelennek, számunkra alapvetően két forradalmi változás együttes hatását közvetíti: a szocialista forradalomét és a tudományos-technikai forradalomét. A kettő külön-külön is és együttesen is meghatározza a művelődés tartalmát, módját, idejét, eszközét stb.

A szocializmus alapvető célja a tudatos és szabad társadalom, a tudatos és szabad ember létrehozása. Ez mint folyamat hosszú időn keresztül valósul meg, amelynek különböző periódusai vannak. Társadalmunk jelenleg a fejlett szocializmus építésén dolgozik, a művelődéssel kapcsolatos feladatok is ezen az alapon határozhatók meg elsődlegesen.

Az első, amit ezzel kapcsolatban ki kell emelni, hogy a szocialista társadalom fejlődésének jelenlegi szakasza igen kedvező társadalmi-politikai, szellemi és erkölcsi előfeltételeket teremt ahhoz, hogy a széles tömegek elsajátítsák a valóság különböző jelenségei tudományos megközelítési módját, a társadalmi lét nagy problémáinak megértését, az egyes dolgozók alkotó tevékenységének és az egész nép munkájának az értelmét. Ismeretes, hogy a szocializmusban, különösen annak fejlett szakaszában jelentősen megnövekedik a szubjektív tényezők szerepe, a szubjektív és objektív feltételek dialektikus kölcsönhatásában. Ez a törvényszerűség jól megmutatkozik a szocialista műveltség alakulásában is.

A fejlett szocializmus építésének idején különösen aktuális a társadalmi-politikai és kulturális intézményeknek a sze-

mélyiség kialakulására, szakmai, eszmei, politikai és erkölcsi tulajdonságainak kialakítására való komplex hatásának problémája, valamint az ember eszmei-politikai, munka és erkölcsi nevelése szerves egységének elérése. Ez egyrészt azzal a céllal magyarázható, amit szocialista társadalom tűz ki maga elé, hogy biztosítja a sokoldaluan fejlett és sokoldaluan felkészült személyiség kialakulását, másrészt azzal, hogy egyre bonyolultabb kapcsolatok jönnek létre a társadalmi organizmus élettevékenységének egyes szférái között, valamint a különböző tényezők egymásra való ráhatásában, azokban, amelyek az egész társadalom fejlődését meghatározzák.

A fejlett szocializmus építése feltételezi és kiváltja a műveltség magas szintjét; a lakosság döntő többségének az illuzórikus, tudománytalan, vallásos világnézettől való megszabadulását, ez viszont lehetővé teszi, hogy a dolgozó társadalmi aktivitása növekedjék, hogy a dolgozó személyiség kulturális, erkölcsi fejlődése töretlen legyen. A szellemi és társadalmi haladás során kialakuló merőben új helyzet nagymértékben kihat az életre, az életformára, az emberek hangulatára, társadalmi viselkedésére, lehetővé teszi, hogy látóköre bővüljön, elősegíti a világnézeti nevelő munkát, amely arra irányul, hogy lerombolja a mindennapi tudat korlátjait, és az emberek elsajátítsák a tudományos-elméleti ismeretek rendszerét stb.

Az új ember kialakítása, - különböző tevékenységek iránti tudatos és alkotó aktív hozzáállás kialakítása - ez a fejlett szocializmus és a benne végbemenő művelődés fő célja és alapvető társadalmi funkciója. Az embernek az aktív alkotó társadalmi tevékenységre való felkészítése, a tudományos és művészi képzés, a magatartásformálás, a kulturális-tömegintézmények, művelődési szervezetek és a tömegtájékoztatási eszközök bonyolult hálózatán keresztül valósul meg. Az ember ezirányú felkészítése természetesen magának a gyakorlati életnek a folyamatában valósul meg a termelésben, a közéletben, az életmódbeli és egyéb más kapcsolatokon keresztül stb. Ez ma lehetséges és szükséges is.

A szocialista forradalom mai feladatainak megvalósítása egybekapcsolódik a tudományos-technikai forradalom követelményeinek érvényesítésével is. Ez az a másik alapvető hatás, amely a művelődés minden mozzanatában jelen van. A tudományos-technikai forradalom, mint az ember mindenirányú tevékenységét befolyásoló tényező, "kényszerítő erővel" hat a művelődésre, elsősorban annak tartalmára.

Közismert pl. az általános követelmény, amely a tudomány közvetlen termelőerővé válásával kapcsolatos. Ez a művelődéssel összefüggésben azt jelenti, hogy amíg a modern tudományos-technikai haladás bázisán az anyagi termelés további fejlődése fokozza az emberi tényező iránti követelményeket, addig ez törvényszerűen elvezet ahhoz, hogy a termelés egyre inkább függ a társadalom termelésen "kívüli" szférájától, amelynek keretében az embernek a kultúrával való kapcsolata jelentős mértékben megváltozik, ahol végbemegy a termelő tevékenységre való felkészítése, ahol kialakulnak az embernek a munka iránti viszonyát ösztönző kulturális tényezők. A tudományos-technikai forradalom emberrel szemben támasztott követelményei elsődlegesen kulturális, művelődésbeli követelmények.

A termelés tudományos-technikai alapján végbemenő folyamatos alakulások a folyamatos művelődés elveinek gyakorlati megvalósítását, a szakembereknek a népgazdaság számára történő átképzésének mobilis rendszerét követelik meg. A tapasztalat azt mutatja, hogy a tudományos-technikai haladás mai tempója mellett a szakembereknek három-öt évenként tovább kell fejleszteniük szakképzettségüket ilyen vagy olyan formában. A szakember csak ilyen feltételek mellett tud megmaradni a korszerű tudományos ismeretek, a modern technika és termelési technológia szintjén. Ehhez még azt is hozzá kell tenni, hogy a periódikus továbbképzést nem csupán a társadalom anyagi-műszaki bázisának fejlődése, hanem a gazdasági, szervezési, társadalmi, politikai feladatok állandó bonyolódása is szükségessé teszik, amelyeket a dolgozónak a munkafolyamat és a társadalmi tevékenység során meg kell oldania.

A feladat megoldása közben tudomásul kell venni, hogy a tudományos és technikai haladást, mint a modern termelés és "emberi elemének" fejlődési feltételét vizsgálva nem lehet a tudománynak a termelésre gyakorolt hatását valamiféle "technológiai automatizmusként" vizsgálni. A tudomány nem csupán a társadalom közvetlen termelő ereje, hanem ezzel párhuzamosan a társadalom kulturájának legfontosabb területe is. Éppen ezért a tudomány fejlődése, saját törvényein kívül, az adott társadalom kulturális élete törvényeinek hatásait is magán hordja. És fordítva a tudomány a kultúra valamennyi más területének fejlődését befolyásolja.

Azzal is számolni kell, hogy a tudományos-technikai forradalom tovább aktualizálja a termelés és az erkölcs kölcsönhatásának problémáját. A dolgozók nevelése mély erkölcsi aspektusokat foglal magába, mivel az okos gazdálkodás és a hatékony munka képessége elválaszthatatlan a szocialista erkölcs elveitől, a munkára való ösztönző motivumoktól stb.

Ez a néhány kiragadott példa csak jelzés akart lenni arra, hogy a tudományos-technikai forradalom mint korunk sajátossága a művelődésre is sokirányból gyakorol hatást.

A művelődés irányítása, a konkrét feladatok kijelölése, a feladatok fontossági sorrendjének meghatározása, vagyis a választás során ennek a két alapvető szemléleti követelménynek mindenkor jelen kell lenni. Ezek a követelmények nem mechanikus rákérdezést igényelnek a művelődés irányításától, hanem a két forradalmi változásnak megfelelő gondolkodást.

A műveltség tartalmát meghatározó főbb tényezők

A művelődés konkrét feladatainak megfogalmazásánál fontos ismét aláhuzni, hogy az alapvető cél a tömegek gondolkodásának, erkölcsi ítéletének, esztétikai izlésének átformálása a szocialista társadalom szükségleteinek megfelelően. A fejlődő szocialista valóság igényei: a szocialista ember, a szocialista tudat kialakítása, a korszerű műveltség szakadatlan növelése,

a korszerű tudás és az ezen alapuló társadalmi tevékenység fokozása. A szocialista műveltségnek át kell hatnia az emberek egész életét, a társadalom valamennyi tagjának életmódját és formáját: munkáját, gondolkodását, erkölcsét, izlését, szórakozását stb.

Ebben a bonyolult folyamatban az az állandó cél, hogy mind magasabb színvonalra kell emelni a társadalom szellemi életét. A társadalom szellemi élete magasabb színvonalon áll ott, ahol a gazdaság és politika fejlettebb. Amilyen mértékben növekszik pl. a tömegek anyagi szükséglete, olyan mértékben váltja ki a tudomány és a technika tökéletesedését. A tökéletesedett technika, a tudomány a termelésbe bekapcsolódva újabb igényeket szül. A gazdasági élet fellendülése előmozdítja a művészetek virágzását, és a virágzó művészetek új igényeket alakítanak ki az emberekben. A művelődési törekvések többek között kiváltják a művelődési intézmények tökéletesedését, amelyek tevékenységükkel ismét újabb igényeket hoznak létre. Ez a társadalom gazdasági, politikai és kulturális szféráinak bonyolult összefüggése.

A konkrét összefüggések érintése előtt még egy fontos dolgot ki kell hangsúlyozni: a művelődés elsősorban az egyes távlati termelési és politikai célokhoz, másodsorban a tudományágakhoz, művészetekhez, irodalomhoz kötött. A közművelődési feladatok általában hosszabb távra, előre tervezhető program szerinti tevékenységet tételeznek fel. A műveltség-tartalmak sem kötődnek egyértelműen a mához, a benne megtestesülő múlt - jelen - jövő egységén belül a hangsúly a jövőn van. Ezért a művelődés a maga intézményhálózatával, eszközrendszerével és módszereivel az intézményesített szervezeti kereteivel, a tömegkommunikációs eszközökkel /sajtó, rádió, televízió stb./ és az egyének kapcsolatát feltételező formákkal rendszerűen gazdálkodik, így azokat állítja céljai szolgálatába.

Ezen általános megjegyzések után a teljesség igénye nélkül a következő tartalmat meghatározó tényezőket kell kiemelni:

Munkára való felkészítés

A tömegek műveltségének mint a társadalmi fejlődés lényeges hajtóerejének jelentősége elsődleges jelentőségre tesz szert azoknak a problémáknak a megoldásában, amelyek az emberek anyagi-termelő tevékenységének szférájában napjainkban tárnak fel.

Ismeretes, hogy a munka, amely a társadalmi tevékenység legfontosabb eleme, az ember kialakulásának az alapja is, melynek során a személyiség élettevékenységének más szférái is meghatározást kapnak. A munka lényegének és tartalmának feltárása nélkül, amely az ember aktív élettevékenységének döntő részét foglalja el, nem lehet megérteni a szocialista műveltség lényegét sem. A szocialista társadalom új vonásokat ad a munka tevékenység jellegének, amely során a marxizmus megalapítóinak tudományos "prognózisai" megvalósulnak.

A tőkés termelés közepette "maga a munka, maga az élettevékenység és a termelői élet az ember számára csupán eszköz arra, hogy egyik szükségletét, nevezetesen a fizikai létezés fenntartásának szükségletét kielégítse. A termelői élet egyben a nembeli élet is. Ez olyan élet, amelyet maga az "élet" tesz ilyenné." /MEM 42. kötet 93. oldal./ A szocializmus körülményei között, amikor már a munka megszabadult a társadalmi antagonizmustól, a munka egyre inkább tökéletesedik a tudomány, a technika fejlődésével, és az egyes munkás esetében új tartalomra tesz szert, és itt már a munka lényege az, hogy az ember számára természetes létszükségletté válik, az egész nép s az egyes ember érdekeinek megfelelően megvalósuló társadalmi kötelesség. Ez esetben fokozatosan létrejönnek azok a feltételek, amelyek lehetővé teszik a fontos marxi tézis megvalósulását, mely szerint a szocialista és kommunista munka "... nemcsak a lét fenntartásához szükséges eszköz, hanem egyre inkább elsőrangú létszükséglet kezd lenni..." /MEM 19. kötet 20. oldal./

Miközben a munka a lét fenntartásához szükséges eszközből egyre inkább a valóban emberi létezés feltételévé válik,

és elengedhetetlenül szükséges a szabad és sokoldalú fejlődéshez, a szocialista társadalmi rendszerben egyre több dolgozó kap lehetőséget, hogy szakmája szerint dolgozhassék, az embereket nem fenyegeti a munkanélküliség veszélye, és egész életükben nem kell a nem kívánt helyen dolgozniuk stb. Az ilyen munkához kapcsolódó műveltség összehasonlíthatatlanul más lesz, mint a kizsákmányoló munkához kapcsolódó. A marxista-leninista munka koncepció, amely megvalósul a legfontosabb érték, s nemcsak mint a létfenntartás eszköze, hanem a személyiség fejlődésének alapvető feltétele, elsőrangú szükséglete, az alkotó öröm forrása, - mindez az emberi létezést széppé, tartalmassá teszi, s ösztönzést ad az alkotó munkára, erkölcsileg orientál a valóban új forradalom építésére.

A szocializmus vívmányainak a tudományos-technikai forradalommal való összekapcsolása, valamint a társadalmi termelés dinamikus és arányos fejlődése, a hatékonysága növelése ma olyan összefüggő problémák, amelyek megoldása előtérbe helyezi a termelési folyamat kibontakozásának társadalmi-kulturális tényezőit, ami viszont mind nagyobb követelményeket támaszt a termelés emberi tényezőivel szemben. Itt többek között a munka intellektualizálódása, a dolgozó szaktudásával szemben támasztott követelménynek állandó növekedése, a munka iránti tudatos kommunista viszony kialakítása, az ember munkaaktivitását ösztönző kulturális tényező növekvő szerepe stb. játssza a legfontosabb szerepet. Ezért most a fejlett szocializmus építésének társadalmában a művelődés és a termelés közötti kapcsolatok egyre bonyolultabbak, sokszínűbbek lesznek. Ez az, amit elsősorban figyelembe kell venni.

A munkára való művelődés és a felnövekvő nemzedék nevelése tulmegy a munkaerő-tartalékok szűkkörü funkcionális értelmezésének keretein. A munkára való nevelés során olyan tulajdonságokat kell kialakítani az emberekben, amelyek meghatározzák társadalmi, politikai és erkölcsi arcukat, erősítik bennük a kollektívizmus érzését. Más szavakkal az embernek nemcsak mint dolgozónak, hanem mint személyiségnek, a szocialista társadalom állampolgárának a kialakítása is kell, hogy végbemenjen.

A fejlett szocialista társadalom természetéből fakad a szocialista termelés olyan fejlesztése, amiben a nehéz fizikai munkának a komplex gépesítése, a termelési folyamatok automatizációja, a munkában megvalósuló szellemi hányad növelése meggyorsul, és a népgazdaság valamennyi ágában, előbb fokozatosan, majd később teljesen kiiktatódik a nehéz fizikai munka stb. A munka tudományos megszervezése nemcsak a gazdaságossági célszerűség követelménye, hanem az emberről, mint a termelő tevékenység szubjektumának egészségéről, szellemi képességeinek fejlődéséről, a munkának az intellektuális és esztétikai vonzásáról való gondoskodás is. Más szavakkal itt a tudománynak az anyagi termelésre való kölcsönhatásában realizálódnak a tudomány termelési-műszaki, gazdasági és egyben társadalmi kulturális funkciói is.

A kérdést azonban szélesebben is fel lehet vetni. A tudománynak a termeléssel való kapcsolata a fejlett szocializmusban nem elszigetelten véletlenül, hanem tervszerűen merül fel. Ez a társadalom szellemi kulturájának az anyagi-termelési szférára való hatás egyik részét jelenti. Ennek illusztrálására többek között megemlíthető a mezőgazdasági termelés minőségi átalakulása, amely a tudomány és a technika legújabb vívmányainak meghonosításával történt. Ezen az alapon nemcsak a mezőgazdasági termelés intenzifikálásának sajátos gazdasági feladatát oldják meg, hanem fokozatosan megvalósítják azt a célkitűzést, amely a mezőgazdasági munkát messzemenő társadalmi és kulturális következményekkel járó egyfajta ipari munkává alakítja át. E program megvalósulása az egész falusi élet megváltozásához, a mezőgazdasági munka gyökeres átalakulásához vezet, és a falusi emberek műveltségi és kulturális szintje növekedésének ösztönzőjévé válik.

Mindebből azt az általános következtetést kell levonni a művelődés számára, hogy a gazdaság, a termelés anyagi-műszaki bázisának átalakulása az általános társadalmi és kulturális haladást is ösztönzi és igényli. A társadalom fejlődése nagymértékben a termelés szférájában felmerült problémák megoldásában történő előrehaladásától, ez viszont a dolgozók művelt-

ségi szintjének emelésétől, kulturális látóköri növekedésétől, azaz a termelés szféráján kívüli életben megvalósuló társadalmi-kulturális intézkedésektől függ. A műveltség tartalmának tehát igazodni kell a gazdaságban, a termelésben jelenlévő, a jövőt célzó potenciális holnaphoz, vagyis az itt jelentkező szükségleteket alapvetően ki kell elégíteni.

A művelődési munka hatékonyságának ilyen fokozását, az anyagi-technikai színvonal emelkedésének várhatóan növekvő üteme még sürgetni is fogja. Ezt figyelembe véve mégis a művelődésben a helyes arányok kialakítására kell törekedni, mert a művelődés fő célját elsősorban a szocialista, illetve a kommunista embernevelésben jelöljük meg, akkor a szorosabban vett termelésre való nevelés ennek alárendelten, részfeladatként kell, hogy jelentkezzen. Miközben ezt tesszük, számolnunk kell azzal, a gyakorlatban mutatkozó nehézséggel, hogy a mindennapi gazdasági vagy politikai élet kérdései és az emberek nevelésének, tudatuk formálásának feladatai s azok egysége nem mindig jelentkeznek láthatóan, ami viszont sokszor valamiféle egyoldalú termelési szemlélethez vezethet a művelődés tartalmának megítélésében.

Közéletiségre való nevelés - felkészítés

Társadalmunk szükségletei között jelentős helyet foglal el a szocialista közéletiség fejlesztésének igénye. Annak idején Lenin azt írta, hogy a szocialista demokrácia fejlődéséhez "a kultúra nagymérvű növekedésére" van szükség. /44. kötet 170. oldal./ Mint a történelmi tapasztalat megmutatta, a lakosság valamennyi rétegének magas kulturális színvonala, politikai tudatosságának növekedése, tudományos ismereteinek széles körű növekedése a szocialista közéletiség kibontakozásának egyik legfontosabb feltételét jelentik. A társadalmi aktivitás függ a szocialista tudatosság, a tömegek eszmei meggyőződésének, a személyiség szellemi fejlődésének fokától, a társadalmi és kulturális látókör bővülésétől, a kommunista világnézet elsajátításának mélységétől.

A kommunista nevelés lehetővé teszi a szocialista közéletiség további tökéletesedését, ami viszont arra hivatott, hogy a nagy társadalmi jelentőségű problémákat megoldja. Rámutathatunk olyan feladatokra is, mint pl. az ember társadalmi aktivitásának a fokozása. Fontos figyelembe venni, hogy amíg a társadalmi fejlődés következtében a néptömegek történelemformáló hatása elvezet a tudatosan cselekvő emberek számának növekedéséhez, addig a nagyfoku tudatossággal rendelkező tömegeknek a saját életük objektív feltételeire történő ráhatása lényegesen megváltozik. Ennek a törvényszerűségnek a minőségileg új megjelenési formáját figyelhetjük meg a szocialista társadalomban, ahol a dolgozók forradalmi aktivitása, politikai és munkaaktivitásuk egyre nő, s mindez a fejlett szocializmus sikeres építésének egyik legfontosabb feltétele.

A művelődési tevékenység minden formája közéleti tevékenységre, a közügyekbe való beleszólásra kell, hogy nevelje az embereket azzal, hogy hatásosan szolgálja az emberek világképének fejlesztését, az általános világnézeti és politikai ismereteknek a társadalmi tudatba, a társadalom tagjainak mindennapi gyakorlatába való beépítését. A művelődés területén végzett jó munka eredményeként a szocialista demokrácia fejlesztésének társadalmi méretű szubjektív feltételei is javulnak. A művelődés feladata a közéletiséghez szükséges emberi magatartások és szokások rendszerének tudatos kialakítása. A közösségi irányultságú, kulturált magatartású, nagyobb műveltségű ember, aki tudományos világképpel itéli meg életünk jelenségeit, nagyobb biztonsággal igazodik el és nagyobb felelősséggel, bátorsággal szól bele a közügyekbe, munkahelye, faluja és városa, valamint az ország ügyeibe.

Ez egyben azt is jelenti, hogy a művelődés közvetlen szálakkal kapcsolódik a politikához, az általános politikai gyakorlathoz. Ebből következik, hogy a művelődés során nemcsak ismereteket kell adni a közéleti munkához, hanem igényné kell tenni a politikai gyakorlatban való aktív részvételt, erkölcsi bátorságra kell nevelni. Sőt még azt is célul kell kitűzni,

hogy a műveltség eszközeivel ezt a politikai gyakorlatot esztétikussá tegyük.

A világ tudományos látásának formálása

Életünk haladása, az emberiség jövője most döntően attól függ, miként tudjuk az emberi gyakorlat minden formájában a tudatosság fokát növelni. Ez pedig alapvetően a valóság tudományos megismerésétől, a tudomány gondolkodásban játszott növekvő szerepétől függ. Az ember a tudomány hatására lesz egyre képesebb maximálisan mozgósítani.

A tudományos gondolkodás formálása egyszerre jelent mennyiségi és minőségi feladatot a művelődésben. A cél nagy és bonyolult: szellemileg is el kell érni saját korunkhoz. A feladat megoldását az teszi nehezzé, hogy a tudományos gondolkodáshoz sem közelíthetünk másként, mint az emberi szükségletek felől. Az embernek úgy kell megismernie az őt körülvevő világot, hogy eredményeként képessé váljon a világ és egyúttal önmaga átformálására is. Vagyis nem általában kell a tudományt megismerni, hanem a kor alapvető tendenciáit figyelembe véve valamilyen történelmi cél megvalósítása szempontjából.

A tudományos műveltség ma a társadalomba való beilleszkedésnek és az egyén társadalmi szerepének szükségszerű velejárója, s ezért gyakorlati szükséglet. Ez a szükségszerűség veti fel a művelődés egész folyamatában a tudományos gondolkodás alakításának kiemelt követelményét. A műveltség napjainkban a tudományok által kapja meg azokat a tartalmi impulzusokat, amelyek a műveltség egészének dinamikus változásához vezetnek.

Amikor a műveltségtartalom kiválasztásánál a tudományos ismeretek, a tudományos gondolkodás formálását hangsúlyozzuk, ezzel együtt néhány problémára fel kell hívni a figyelmet.

Az első és legfontosabb annak kiemelése, hogy a szocializmus fejlődése szempontjából a tudomány nem egyszerűen az új tudományos adatok, felfedezések mennyiségi felhalmozódása.

A tudomány fejlődése gyökeres fordulatot jelent az értékbeli és világnézeti alapokban, fejlődése adekvátabb /a tudományos ismeretek szemszögéből nézve/ a kultúra más elemeivel és területeivel; a tudomány fejlődése újfajta orientációt jelent a szocializmus építése szükségleteinek és céljainak megfelelő társadalmi-kulturális intézmények kibővítése irányába; és végül a tudomány fejlődési folyamatainak az irányításában jelent változást. Nem elég tehát a tudományos ismeretek mennyiségi felhalmozása a műveltségben, hanem azzal együtt az egész műveltség értékrendszerében kell strukturális változást létrehozni.

Ma már gyakran hangsúlyozzuk, hogy elméleti ismeretek nélkül nem lehet tudatosan viszonyulni az élethez és annak értékeihez, nem lehet helyesen eligazodni a modern világ eseményei bonyolult és ellentmondásos fejlődésében, nem lehet kidolgozni a szilárd világnézeti alapokat sem. Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy itt nem arról van szó, hogy a tudományos ismereteket "kész" formájában kell elsajátíttatni, hanem az elméletet alkotó módon kell megtanulni, ugyanis mint tartalmat, ugyanis mint módszertant, amely a mai és a holnapi feladatok megoldását szolgálja. El kell fogadni igazságként, hogy a sablonos "tipusfeladatok" receptszerű megoldására berendezkedett agy, amely nem követel alkotó /önálló/ megoldásokat, nem szereti az életet. Igyekszik megkerülni, elkenni az ellentmondásokat és a kitaposott rutin jellegű utakat járja. És ha nincs szerencséje, ha az ellentmondások újból és újból felmerülnek, akkor az ilyen agy hisztérikus állapotba kerül, éppen ott, ahol gondolkodnia kellene.

A szocialista kultúrában a világról kapott tudományos ismeretek rendszere egy sajátos "befejezettségre" tesz szert, abban az értelemben, hogy a marxista-leninista filozófia széles lehetőségeket nyit mind a természettudományok, mind a társadalomtudományok fejlődése számára. Ez azt jelenti, hogy a tudomány hatása erősödik a társadalom szellemi kultúrája kialakulására és egyéb más szféráinak fejlődésére is. Ez azt is jelenti, hogy mind az esztétikai viszony, mind az etikai maga-

tartás formálásának hatékonysága közvetlenül függ a feladat tudományos megközelítésétől. A tudomány hatásának komplexitását így kell értelmezni.

Erkölcsei nevelés - jellemformálás

Az embernek az életre való állandó felkészítésében következő fontos komponens az erkölcsi nevelés. Csak a személyiség erkölcsi fejlődése garantálja azt, hogy az ember által racionálisan felfogott megállapítások és elvek realizálódjanak mindennapi viselkedésében, társadalmi és termelési tevékenységében stb.

Az új típusú szocialista emberi együttélés elvi eredményei abban vannak, hogy a történelem során először a társadalom a termelési eszközök társadalmi tulajdona következtében, az egységes állami terv és a társadalom valamennyi szférájának tervszerű, arányos fejlődése következtében egységesen, tudományosan kiállított organizmusként tud funkcionálni. A szocializmusban a társadalmi egyenlőségen alapuló társadalmi viszonyok megerősítése, a baráti osztályok, rétegek, nemzetek és kultúrák, marxista-leninista ideológiák egysége, egyenlősége lehetővé teszi, hogy az emberek egyre növekvő mértékben tudhassák magukénak létezésüknek nemcsak természeti, hanem társadalmi feltételeit is.

A művelődési tevékenység - a szocialista erkölcsiség továbbfejlesztésében és tökéletesítésében felhasznált aktív társadalmi tényező, valamint az emberi jellem szocialista formálásának, erősítésének egyik formája. A jelenlegi körülmények között - ebben az összefüggésben - különös jelentőségre tesznek szert a társadalmi-erkölcsi anomáliák elleni harc feladatai, amely rendellenességek ellentmondanak a fejlett szocializmus ideológiájával és erkölcsével. A nagyjelentőségű társadalmi-politikai, gazdasági és kulturális vívmányok háttérében a negatív jelenségek igen élesen ellentmondanak a szocialista életmódnak, az egyre növekvő erkölcsi és jogi tudat szintjének, valamint az általános követelményrendszernek, amelyből végül

is az ember eszmei-erkölcsi arculata alakul ki. Az olyan jelenségekkel való leszámolás, mint a munkában való hanyagság, a szocialista tulajdon pocskolása, az emberek és ügyeik iránti formális-bürokratikus viszonyulás jelentős mértékben meggyorsítja országunk előrehaladását, egész népünk életének javulását.

A megoldandó feladatok ilyen felvetése lehetővé teszi, hogy mélyebben feltárjuk azokat az elvi problémákat, melyeknek a helyes megoldása az erkölcsi nevelés hatékonyságának közvetlen eszköze, - az "erkölcsi reflexió problémáját" és az egyszerű erkölcsi normák szerepének problémáját a személyiség erkölcsi vonásainak kialakításában.

Nem lehet egyetérteni az "erkölcsi reflexiónak" olyan negatív értelmezésével, amely egyes irodalmi-kritikai és filozófiai munkákban található meg, amelyeket az motivál, hogy az "aktívan tevékenykedő embert" szembeállítsák a "reflexív emberrel". Elvont, elméletieskedő dolog szembeállítani a reflexiót és tevékenységet, az elsőben "az abszolút jót", a másodikban pedig "az abszolút rosszat" látni. Az erkölcsi reflexió, a társadalmi méretű belső erkölcsi orientáció nélküli tevékenység bizonyos szituációkban még veszélyesebb lehet, mint a tevékenységen kívüli tiszta "reflexió".

Nem az absztrakt moralizálás értelmében felfogott reflexió, hanem az erkölcsi önértékelés, az élettapasztalat morális átgondolása értelmében felfogott reflexió, az ember erkölcsi utkeresése, a morál társadalmi normáinak az elsajátítása a szocialista viselkedés elengedhetetlen előfeltétele. Ugyanakkor az erkölcsi reflexió iránti szükségletek hiánya, azok nihilista tagadása, gyakran mint a cinikus oportunizmus és a morális kapituláció igazolása jelentkezik a bonyolult élethelyzetekben. Amíg a tevékenység nélküli reflexió az absztrakt moralizáláshoz, az élet reális problémáitól való elforduláshoz vezet, addig az erkölcsi reflexió nélküli tevékenység értelmetlen aktivizmushoz, a morális orientáció nélküli tevékenységhez vezet. Erre mindig figyelemmel kell lenni az erkölcsi

nevelés során, ami viszont minden esetben szerepet játszik a műveltség-tartalom kiválasztásában.

Esztétikai - művészeti nevelés

A művelődési munka kapcsán nemcsak a szellemi képességek formálása fontos, hanem a szellemi képességek hordozójának, az egész embernek a nevelése is. A szocializmus szellemi épülete lehet bármilyen szép, bennünket mégis az kell, hogy érdekeljen, hogy akik lakják, milyen emberek. Ezért a kultúra egyik vagy másik általános megállapításának, elvének vagy értékének a társadalom egyes tagjainak személyes sajátjára történő átalakítása nem csupán az embernek a valósághoz való gondolati, hanem érzelmi-emocionális viszonyának fejlesztését is szükségessé teszi, továbbá azt a képességét, hogy felfogja és értékkelje a világot a maga teljességében és sokféleségében. Az emocionális viszonyban főszerepet hivatott játszani az irodalom és a művészet, amelyek képesek arra, hogy az élet aktuális problémáit és annak hatóerejét az emberek szívére irányítsák.

A műveltség formálása során tudomásul kell venni, hogy a valóság tudományos és művészi megközelítései nemcsak hogy nem tudják egymást pótolni, hanem csak egymást állandóan, kölcsönösen gazdagítva létezhetnek az emberi tudatban. A művészet fejleszt a tudományos éleslátást, erősíti a személyiség gazdagodásához annyira szükséges képzelőerőt, kialakítja a személyiség érdeklődési körét, értékelési beállítottságát, befolyásolja az étellel kapcsolatos terveit, mivel az igazi művészet mindenkor bevezeti az embert az élet sűrűjének kellős közepébe.

A műveltség alakulását irányító tevékenység során ezért különös figyelmet érdemel a valóság tudományos és művészi megközelítésének kombinációja. A tudomány és művészet a valóság megismerésének különböző formái. A tudomány egyre magasabb foku absztrakciók elérése révén általánosítja az ismereteket, a művészet tipizálás révén igyekszik elérni ugyanezt. Ez a "munkamegosztás" az emberi megismerésben meglévő racionális és emocionális egységet tükrözi, ezt az egységet kell biztosítani.

Különösen fontos a tudomány és művészet mind szorosabb kapcsolata, ezek összehangolt alkalmazása az ember személyiségformálásának folyamatában.

Amikor kiemeljük a művészi eszközök felhasználásának szükségességét az ember-formálásban, mindjárt valamit tisztázni kell. A művészi alkotáshoz nem lehet úgy viszonyulni, mint sajátos erkölcsi szabálygyűjteményhez vagy mint jócselekedetek jegyzékéhez, naiv módon azt tartva, hogy az ember, miután egy könyvben olvasott, vagy a moziban látott valamit, azonnal meg akarja ismételni a pozitív hős tetteit, vagy szégyenkezik saját cselekedetei miatt, ha a negatív hős hajt végre ilyen cselekedeteket.

A művészettel való nevelésnél természetesen azzal is számolni kell, hogy a felnőtt embernek szüksége van ugyan a művészetre, de ezt már úgy kíséri figyelemmel, mint a szurkoló a labdarugó-mérkőzést: nem kergeti a labdát, hanem a tv-készülék előtt a párnás karosszékekben ül. A művészet az emberiség emocionális és szellemi tapasztalatát, a kultúra eszményeinek, értékeinek és normáinak összességét tartalmazza, de korántsem tartalmaz viselkedési szabályokat vagy szakmai-technikai előírásokat. Ezért feltételezhető, hogy a művészet egyik elengedhetetlen eszköze annak, hogy az általános emberi kultúrába bevonjuk az egyént.

A művészetet tudni kell úgy felhasználni, hogy az kapcsolatteremtő legyen az ember tárgyi világa és a lelki folyamatok között. Ez azzal sikerülhet, ha ezt nem két dologként kezeljük a művelődésben, hanem olyan egységként, amit az a szemlélet fejez ki, hogy az ember a maga eszméivel, erkölcsi normáival, hitével és meggyőződöttségével annak a tárgyi világnak szerves része, amiben él. A művészet a társadalom és az egyén viszonyát teszi átélhetőbbé, egyszerre eszmei és érzelmi hatásúvá. Ezzel tudatosan kell élni.

A művészet eszközével való élés feltételezi a tudatosság-nak azt a jelenlétét, amiben érvényesül az olyan elvi alapon

való választás, hogy csak az hat az emberre, amivel azonosulni tud, az azonosulás mértéke viszont attól függ, mennyire sikerül érzékletesen, elfogadhatóbban bemutatni a valóságot. Az azonosulás hatékonysága annál nagyobb, minél nagyobb, mélyebb emléknymot sikerül elérni az embereknél. A mély nyomok olyan élményt jelentenek, amit sokáig és intenzíven fel lehet idézni. Ezért a művészeti hatásokat nem szabad elaprózni, elnagyolni, hanem azokat alapos mérlegelés kapcsán lehet és kell felhasználni.

A materialista világnézet formálása

A szocialista műveltség egyik legnagyobb vivmánya, hogy alkotórészeinek világnézeti és módszertani alapját megfelelő egyetlen adekvát filozófia, a dialektikus materialista filozófia adja. Ebből következik, hogy a műveltségtartalom minden egyes alkotórészének meg kell felelnie a materialista világnézet követelményeinek.

A materialista világnézet, mivel a természetre, a társadalomra vonatkozó általános nézetek, illetve a törvények funkcionálásának és fejlődésének, lényegének a tudományosan megalapozott komplexuma, követőit felfegyverzi a valóság jelenségeinek elméleti és módszertani elveivel, csakugy, mint a politika, a társadalmi valóság, a szellemi élet és a lét általános problémáinak helyes vizsgálatával. Ily módon a materialista világnézetnek a nép életmódja fejlődésére való hatása állandó és igen sokszínű.

Emellett azt is figyelembe kell venni, hogy a világnézetnek társadalomalakító jelentősége is van. Az új kommunista társadalmi-gazdasági formáció körülményei között, amikor az ösztönös gazdasági és társadalmi fejlődés átadja helyét a terelés és az egész társadalmi élet tudatos megszervezésének, fontos jelentőséget kapnak azok a szellemi tényezők, amelyek az alapvető tudományos szemléletet biztosítják. E feladatok megoldása nagyon nagy mértékben kedvez a tudományos világnézet megszilárdulásának, és fordítva: a tudományos világnézet feltétele a feladatok maradéktalan megoldásának.

A művelődés során éppen ezért a világnézeti követelmények figyelembevétele elengedhetetlen, minden konkrét választásmál alapvető mérceként kell a világnézeti igényeket alkalmazni. A világnézeti követelmények felállítása során azonban tudomásul kell venni, hogy a materialista világnézet nem szűkíthető le a könyvekben lévő ismeretekre, és a nagy tömegeket csak hosszantartó eszmei-nevelő munka során lehet világnézetiileg formálni. A marxista-leninista világnézet meggyőződéses hívei a munka, az aktív társadalmi tevékenység, a szocializmus ügyéért vívott harc során jönnek létre. Ezért a legfontosabb társadalmi, s ugyanakkor kulturális probléma azoknak a feltételeknek megteremtése, amelyek elősegítik, hogy minden kollektívában, minden vállalatnál a dolgozók saját tapasztalatuk alapján, a gyakorlatban győződjenek meg a szocialista eszme hiteléről s arról a létszükségletről, hogy a gyakorlatban megvalósítsák a marxizmusból eredő erkölcsi és politikai megállapításokat. Ugyanakkor a kommunista világnézet elvei mély belső meggyőződéssé, a személyiség viselkedését meghatározó tényezőkké válnak. A személyiség, eszmei-elméleti orientációja, a marxista-leninista világnézet befolyást gyakorol a személyiség különböző társadalmi kapcsolataira, a környező világhoz való viszonyára, saját viselkedésére és tetteire, gondolkodásának minőségére és érzelmeinek irányultságára is.

A világnézeti követelmények felállítása során arra is figyelemmel kell lenni, hogy az emberi személyiség - az intellektus, a jellem és a világnézet egysége. Az ismeretek megalkotottságaként értelmezett intellektus, a belső gondolkodás, a gondolkodás önállósága és eredetisége, amely az élet értékeinek mély értelmezésében fejeződik ki, a munka és az alkotó tevékenységre való orientáltságban tükröződik - olyan intellektus, amely elidegeníthetetlen az ember jellemétől, erkölcsi megbízhatóságától és a világnézeti elveinek szilárdságától.

A jellem és a világnézet meghatározzák a gondolkodás stílusát, a mindennapi alternatívák bonyolult rendszerének tudatos kiválasztása pedig annak a garanciája, hogy az élethelyzet

megfontolt és átgondolt. A megfontoltság és az átgondoltság reális meghatározója csak a tevékenység, az élethelyzet aktivitása lehet.

x x x

A műveltség tartalom megválasztása közben végül is a társadalom egész fejlődését kell figyelembe venni a maga konkrétságában és bonyolult összefüggésében. A marxista társadalomfelfogás koncepciójából fakad, hogy nem elegendő csupán feltenni a kérdést - jólét vagy politikai szabadság, életszínvonal vagy egészséges erkölcsi légkör. Itt egy másik kérdés is fontos: létre kell hozni az anyagi, társadalmi és szellemi feltételeknek azt a komplexumát, amely a társadalom valamennyi tagjának, társadalmi csoportjának teljes értékű, tartalmas élettevékenységéhez szükséges. Ez a stratégiai megállapítás határozza meg a szocializmusban mind a termelés céljait, mind a szociálpolitika lényegét és az erkölcsi-ideológiai értékeket, az ember műveltségbeli meghatározottságát csakugy, mint a személyiség, a társadalmi csoportok és a társadalom egésze élettevékenységének jellegét.

A művelődés fontosságát korunkban különösen kiemeli az a körülmény, hogy a társadalom anyagi folyamataiban kedvező változások mutatkoznak. A társadalom szükségletei között egyre inkább jelentkezik az a nevelő, a társadalmi tudatot formáló, műveltséget fejlesztő feladat, amely az életkörülmények változásából adódik. A művelődés irányításában - minden szinten - nagy figyelmet kell fordítani arra, nehogy szakadás jöjjön létre az anyagi-technikai színvonal várhatóan tovább növekvő üteme következtében az anyagi lét és a tudat között. A népművelési munkának befolyásolnia kell az emberek egész életmódjának alakulását úgy, hogy a jobb élet járjon együtt az értelmes élettel. A tömegek anyagi körülményeinek javulásával párhuzamosan fejleszteni kell a műveltségbeli állapotukat is.

Ez a fejlődés nem ennek vagy annak a fejlődését tételezi fel, hanem a valóságos szükségleteknek megfelelően az egész

műveltségét, komplexen. A szocialista műveltség összeegyeztethetetlen a személyiség "szizofréniájával", amikor például a jól dolgozó nem vesz részt társadalmi munkában, vagy a politikai kérdésekben tájékozott ember békülékenyen viszonyul a polgári erkölcsök tételeihez. A szocialista műveltség abban is megnyilvánul, hogy a valóság jelenségeit és folyamatait tudományosan értelmezzük, erkölcsünk fejlett és tudatosan viszonyulunk a munkához, aktívan részt veszünk a társadalmi-politikai feladatokban, következetesen végrehajtjuk, megvalósítjuk a szocialista együttélés szabályait, követjük a szocialista életmód követelményeit, hűek vagyunk a szocialista internacionalizmushoz és hazafisághoz, nem békülünk ki a termelésben és az életben előforduló jelenségekkel, következetesen harcolunk a polgári erkölcs megnyilvánulásaival, a tudománytalan ideológiákkal stb. A szocialista műveltség nem a szocialista ember egyik tulajdonsága, hanem maga az ember.

A választás közben jelentkező problémák

A műveltség fejlődése még a szocializmus körülményei között sem zajlik surlódásmentesen, konfliktusok nélkül, hanem benne ellentmondásos tendenciák érvényesülnek, az új és a régi állandóan harcban áll egymással. Ez a fajta meghatározottság fokozottan érvényes a fejlett szocializmus építésének időszakára, amikor a különböző érdekek szembenállása az eddigiektől élesen rajzolódik ki a társadalom kulturális életében is. A fejlődést irányító marxista politikának az ellentétektől tarka kulturális életben elvi, kompromisszumokat nem ismerő küzdelmet kell folytatni a szocialista világnézet védelméért, a legmagasabb tudományos-technikai színvonaláért, a szocialista eszmeiségért, általában a tömegek szocialista műveltségéért, küzdeni kell megalkuvás nélkül a szocializmustól idegen jelenségek és elképzelések legyőzéséért.

Ez a harc annál szembetűnőbb lesz, minél nagyobb a változás dinamikája, hiszen egyrészt meg kell küzdeni a változást tulhajtani akaró, a "balról" jövő tulzásokkal, és ugyancsak

meg kell küzdeni a változás tényét kihasználó, a szocializmus-tól való eltávolodást serkentő tendenciákkal. A válaszokat egyaránt meg kell fogalmazni a filozófia, a tudomány, a művészetek, a moralitás stb. területén, általában a társadalmi tevékenység minden szférájában. Eközben az elvi, eszmei harc elkerülhetetlen.

Ez az elvi harc természetesen egyaránt jelentkezik a "kis" és "nagy" kérdések eldöntésekor. Az ideológiai követelmények meghatározása és következetes alkalmazása maga is igényli a konkrét hely és idő figyelembevételét. A feladatok megoldásának hogyanja elsősorban attól függ, hogy sikerült-e valóban helyesen prognosztizálni azokat, sikerült-e pontosan felderíteni a körülményeket, amelyek közepette valamilyen célt el kell érni.

1./ A fejlődés jelenlegi stádiumában pl. egyik legnehezebb kérdés a társadalmi szükséglet és az egyén műveltsége közötti összhang megteremtése. A szocializmus nagy követelményeket támaszt a nép kulturális fejlődésében, ami minden tekintetben természetes is, mivel a nép kulturális fejlődésétől nagymértékben függ a termelőerők felemelkedése és a szocialista termelés tökéletesedése, a tömegek társadalmi aktivitásának javulása stb. De az egyén vagy a különböző csoportok nem biztos, hogy időben és pontosan érzékelik a társadalmi szükségleteket. A tévesen érzékelt vagy egyáltalán nem érzékelt társadalmi szükséglet hibás impulzusokat adhat a művelődésnek. Ha a vélt szükségletek nagy intenzitással nyilvánulnak meg /pl. krimi/, rossz irányba befolyásolhatják a választást.

A művelődés elmúlt évtizedeinek tapasztalata bőven szolgáltat példát arra, hogy a vélt igények hogyan befolyásolták károsan a művelődést. Az elmúlt években nem minden esetben került a társadalmi gyakorlat teljes szélességében és mélységében a művelődés középpontjába. Sokszor hol a termelés, hol az eszmei-politikai nevelés, hol a tudomány vélt vagy valóságos, de egyoldalú érdekei kerültek

előtérbe, pedig a művelődési gyakorlat mind a természet, mind a társadalom, mind a gondolkodás átalakításával, azok egymással érintkező gyakorlatával függ szervesen össze.

Természetesen itt utalni kell az ezzel ellentétes problémákra is. Az igaz, hogy a művelődési tevékenység elvi megalapozását szolgáló törekvéseknél a társadalmi gyakorlatból kell kiindulni, de ez nem jelentheti a tömegek részéről jelentkező igények figyelmen kívül hagyását. Ha a megnyilvánuló szükséglet vélt szükséglet is, az mégis létezik, hat, szerepet játszik a művelődés folyamatában. Ezért a művelődési folyamat irányítása, a művelődéspolitikai célok meghatározása éppen ebből a bonyolultságból fakadóan könnyen szenvedhet torzulásokat. Leggyakoribb eset, hogy az egyes célok meghatározásánál, vagy az egyes feladatok megvalósításához szükséges eszközök kiválogatásánál csak a társadalmi szükségleteket, vagy csak a tömegigényt veszik figyelembe. Ugyancsak gyakori jelenség, amikor az egyes célok meghatározásánál az anyagi érdekek, az üzleti, kereskedelmi elképzelések kerülnek az első helyre. A művelődési célok természetesen nem öncélúan jelennek meg, de bennük mindenkor elsődleges a társadalom valóságos szükséglete.

- 2./ Egy következő probléma a hagyományokkal, pontosabban a hagyományokhoz való viszonytal kapcsolatos. A szocialista művelődés során a szocializmus elméleti és gyakorlati feladatainak alkotó megoldására való nevelésére helyezett hangsúly - nem csupán általános elméleti-megismerési megfontolásokból származó feladat, hanem elsősorban a modern társadalom közvetlen eszmei-politikai problémája is. A folyamatosság megőrzése, a hagyományok folytatása - alkotó jellegű feladat, amelynek semmi köze nincs ahhoz, amelyet már egyszerűen valamikor leírtak. "Egy dolog, - hangsúlyozta Lenin - a forradalmi hagyományok megőrzése, azoknak az állandó propaganda és agitáció számára történő felhasználása a régi társadalommal vívott harcban, és megint más dolog, - az egyszer már sikeresnek bizonyult jelmondatok összességéből egyet kiragadni és azokat teljesen más körülményekre

alkalmazni." /ÖM 16. kötet 26. oldal./ Ezért fontos tehát annyira jól megérteni az új társadalmi, gazdasági és politikai helyzetet, helyesen figyelembe venni a megváltozott körülményeket.

A hagyományokhoz való viszony tárgyalásakor külön hangsúlyozni kell, hogy amikor a hagyományok elsajátításáról van szó, akkor mindenekelőtt e tapasztalatok tartalmáról beszélünk és nem pedig a külső formákról, arról, hogy hogyan kell azokat az új, megváltozott társadalmi körülmények között alkalmazni. Nem lehet mechanikusan kivetíteni a hagyományokat az új helyzetre. A hagyomány csak akkor él tovább, ha az új feladatok megoldása során gazdagodik és tovább fejlődik, a konkrét helyzet konkrét elemzése során valósul meg. Itt nem lehet analógiát alkalmazni - mind az új helyzet, mind a felhalmozott tapasztalatok tudományos átgondolására van szükség.

A hagyományok, a folyamatosság kérdését nem lehet leegyszerűsíteni a történelmi kérdésekre csupán. Ez a kérdés mai, mivel a múlt értelmezése, a jelen megértése és a jövő előrelátása mindig is egymást kölcsönösen feltételező dolgok. Mindez a nép szellemi kultúrája, történelme iránti egyre növekvő érdeklődést váltja ki. Amennyiben a mai kultúrának a múlt kultúrájával való kapcsolatát a világosan megalapozott marxista-leninista alapokon és társadalmi kritériumok szerint kutatjuk, értékeljük és konkrétan elemezzük, úgy ez a munka gyümölcsöző eredményeket hoz, tovább gazdagítja a múlt kultúrájának legjobb hagyományait a szocialista kultúrát.

Manapság, amikor a szellemi kutatások területén jelentős mértékben megnőtt a múlt iránti érdeklődés, nem felesleges hangsúlyozni, hogy az ember nem csupán a múltból él. Meg kell azonban azt is jegyezni, hogy nemcsak a mából. Az ember a jövőjével is foglalkozik, gondol a holnapra is. Amikor az ember az idő múlása során már a történelemhez tartozó dolgokról gondolkodik, és különböző érzéseket táp-

lál, mindent megtesz a máért, és ugyanakkor a jövőt is építi egyben. Az ember mivel tudatában van annak, hogy saját, megismételhetetlen sorsa az emberi nem világtörténelmi sorsának egy része, tudván azt, hogy becsületes munkájának gyümölcsei, mindennapi gondjai és személyes bátorsága a többi ember által fennmaradnak, tudván azt, hogy az emberek millióinak erőfeszítései a civilizációban beépülnek és a társadalmi igazságosság alapján megújulnak, felismerve azt, hogy az élet nevében hozott áldozatai nem voltak hiábavalók, - optimizmussal él, és így fogja fel az életet, annak értelmét.

- 3./ A művelődés folyamatában történő választásnak lényeges problémája az ideológiai következetesség. A művelődés alakításában is tudomásul kell venni a társadalom reális ideológiai viszonyait. A szocialista ideológia uralkodó helyzete és a más ideológiák létezése adott realitás. A társadalom ideológiai megosztottságát tudomásul lehet venni az-
zal, hogy az átmeneti kor a társadalom tagjai számára átmenetet jelent ideológiai téren is a különböző ideológiáktól a marxista ideológia irányába. A kérdés itt az, vajon milyen mértékben tükröződhet az ideológiai megosztottság a művelődésben, - hol van az a mennyiségi és minőségi határ, amit már nem szabad átlépni? A válasz határozottan egyértelmű: a marxista ideológiát következetesen kell érvényesíteni ezen a területen, nagyobb szigorral és sulyal, mint azt pl. a művészetpolitika esetében tesszük.

Az ideológiai követelmények megfogalmazásánál figyelembe kell venni pl. azt, hogy a tömegeknek a tudományos világnézet elsajátítását szolgáló tevékenysége a szocialista életmód további fejlődésének legfontosabb előfeltétele. Ez összefügg azzal a szükségszerűséggel is, hogy figyelembe kell venni az objektív feltételeket és a szubjektív tényezőket egyaránt. Ide tartoznak a gyökeres társadalmi átalakulások az országban, az emberek anyagi életkörülményeinek a megjavítása, az emberek tudatos társadalmi tevékenységének a kialakítása, a tudományos ismeretek, a művészeti értékek

megismertetése, az állhatatos, céltudatos eszmei-nevelő munka, az illuzórikus, tudománytalan nézetek, elképzelések, a szocializmustól idegen elvek leküzdése, a burzsoá világnézettel folytatott kompromisszum nélküli, rendszeres harc stb. Ennek a feladatnak meg kell fogalmazódnia a művelődés egész rendszerében, és nemcsak megfogalmazni kell a feladatokat, de nap mint nap tenni is kell valamit a megvalósulásért.

De a művelődés előtt álló feladatok megfogalmazásánál is tudomásul kell venni, hogy nincsenek egyszer és mindenkorra legyőzött nézetek; megfelelő körülmények esetén újra és újra jelentkezhetnek, néha erőteljesebben, mint "legyőzésük" előtt. Az érzelmek, az évszázados szokások eléggé tartós bilincsek a tudati tevékenységben, különösen olyan kérdésekben, mint pl. a vallás, a társadalmi érdek, a művelődési igény, babona stb. E szokásokat, érzelmeket bomlasztja az anyagi élet folyamatában végbemenő pozitív változás, de nem szünteti meg. Az eszmei tevékenység, a népművelés terén pl. erősen számításba veendő, hogy az utóbbi időben az értelmiség számszerűen, de felkészültségében is megerősödött, ugyanakkor az átmeneti kor gazdasági és egyéb problémái miatt ma még túlságosan a szakmai kérdések kötik le, ez viszont sajátos helyzetet és körülményt teremt a tömegművelődés számára is.

Ezzel a problémával kapcsolatban még valamire utalni kell. Az ideológiai követelmények érvényesítése nem egyszerűen felvilágosítás dolga, hanem az ember egész szemléletét meghatározó feladat. Ily módon a tudományos ismeretek közvetkezetes és teljes elsajátítása, a szocialista életmód elveinek követése csak úgy lehetséges, ha az ismeretek, a meggyőződés és a tettek összhangban vannak. A marxista-leninista elmélet elsajátítása, a kommunizmus eszméinek és elveinek a személyes meggyőződéssé való válása, ezen elveknek az aktív megvalósítása - hármas követelmény: tudás - meggyőződés - tett.

A műveltség hatékonysága és annak mérése

A művelődési feladatok megfogalmazásához elengedhetetlen követelmény annak tanulmányozása, hogy a gyakorlati tevékenység és művelődés kölcsönhatásának alapján melyek azok a fellelhető műveltségbeli tendenciák, amelyekből népünk műveltségi állapotára és további kulturális előrehaladására következtetni lehet. Csak ezen az alapon lehet meghatározni azokat a kölcsönösen ható tényezőket, amelyek a társadalmi haladás oldaláról a műveltség gyarapodására, a társadalom tudatának alakulására, a művelődési intézmények fejlődésére pozitív befolyást gyakorolnak.

Ennek során gyakran lehet azzal az alternatív kérdésfeltevessel találkozni, hogy "a mai műveltség jó vagy rossz-e?", és hevesen polemizálnak az ilyen kérdésfelvetéssel. Számukra úgy tűnik, hogy a kérdésnek effajta felvetése tudományos szempontból kevésbé megalapozott, gyakorlatilag pedig még kevésbé. Ez nem más, mint elvont elméletieskedés, amely semmibe veszi a konkrét körülményeket /társadalmi, gazdasági, tudományos-technikai és kulturális körülményeket/, melyek között az egyes nemzedékek élete a valóságban folyik.

A műveltség vizsgálatakor abból kell kiindulni, hogy minden egyes nemzedék egy meghatározott termelési eszközmennyiséget, tudományos és technikai fejlettségi szintet, kultúrát, hagyományt, szokásokat stb. sajátít el egy meghatározott konkrét társadalmi-politikai atmoszférában, amelyet magába szív, és ugyanakkor ez a nemzedék tovább formálódik. Egy-egy nemzedéknek a társadalmi adaptációja és a társadalom szocialista hagyományainak elsajátítása mindig konkrét, azt semmivel sem lehet összemérni.

A szocialista műveltség kialakítása is minden nemzedék, társadalmi csoport, minden személyiség számára sajátosságokkal jár. Itt nagy jelentősége van a társadalom gazdasági és szociális-politikai fejlettségi szintjének, a nemzetközi szinten a társadalmi rendszerrel szembenálló erők harca jellegé-

nek és formáinak, valamint az osztály- és szakmai különbségeknek, a mikroköznyezet jellegének, a nemzeti és családi hagyományoknak, valamint az emberek pszichológiai, emocionális sajátosságainak. Ily módon az egyik vagy másik személyiségnek a szocialista műveltség megszervezése felé tartó útja mindig konkrét és individuális jellegű, de egy kérdésben egységes és általános - nevezetesen a társadalmi funkció tekintetében, melynek során az egyes dolgozó segítséget kap ahhoz, hogy tudatosan kövesse a szocialista élet elveit, meghatározza helyét a szocialista társadalom építésében, meglássa a megismerési és az alkotó tevékenységbe objektív következményeit, felderítse a történelmi perspektivákat.

Ez az oka annak az alapvető elvi és módszertani állásfoglalásnak, miszerint a kulturális vagy művelődési tevékenység hatékonyságáról itélkezni elsősorban a személyiség társadalmi tevékenysége, a szociális tények alapján kell. A személyiség tevékenységének eredményei konkrétan kifejeződnek az élet valamennyi szférájában. Ma már elmondhatjuk, hogy a kulturális forradalom eredményeként egyre inkább megjelenik a gondolkodó, művelt közösségi ember. Általában elmondhatjuk: a megvalósulás stádiumában van a szakmáját jól ismerő, a világot tudományosan megértő, az új iránt fogékony, a testileg és szellemileg kiművelt ember. Egyre több ember számára jelentkezik természetes igényként a művelődés, a tudás állandó gyarapítása. Az a tény, hogy a művelt ember fogalma új rangot és értelmet nyert az egyszerű emberek körében, persze azt nem jelenti, hogy az e téren jelentkező feladatok maradéktalanul megoldódtak.

Az elmúlt évek során nem kis számú írás jelent meg, amely a művelődési tevékenységgel és hatékonyságának tanulmányozásával foglalkozik. Többségük a leegyszerűsítő nézetek leküzdését tűzte ki célul, de sok közülük maga is leegyszerűsített. Egyesek azt vallják, hogy a művelődési munka sikerességét, hatékonyságát a "mindennapi tudat" és a tudományos tudat egymáshoz való közeledési fokán lehet lemérni. Ennek alapján olyan következtetéseket lehetne levonni, hogy a kulturális haladás különböző válfajainak egyedüli mérője nem más, mint az "isme-

ret"; például az esztétikai nevelésben - az esztétikai ismeretek, az ateista nevelésben - "a tudományos ateizmus alapjainak ismerete"; a munkára való nevelésben - a munka szerepének értelmi elsajátítása stb., vagyis az elmélet társadalomban betöltött szerepéről szóló marxista-leninista tanítás megismerése, abban való eszmei meggyőződés kialakítása, az ismeretek ember nevelésében betöltött marxista elvek helyességének elismerése stb.

Ugy tűnik, hogy az e fajta értelmezés a "gyakorlati tudat" leértékeléséből ered, és a "mindennapi" tudatnak a tudományos szintre való felemelésére szűkíti le a probléma lényegét. Ugyanakkor egy kicsit benne van az alacsony vagy tömegkultúra és az elit vagy magas kultúra alapjaiban hamis koncepciója. Ez szemmel láthatólag azért van így, mert lényegében a tudást és a direkt tanulási folyamatot azonosítják, amely gyakorlatilag távolról sem ugyanaz. Bármilyen fontosak is a tudományos ismeretek önmagukban véve, a tudományos tudás eredményei gyakorlatilag végső soron az életben, a gyakorlati tettekben realizálódnak. "Nem elég megtanulni a szavakat, nem elegendő megérteni a szavakat, nem elegendő megérteni a gondolatokat és az érzéseket sem"- hangsúlyozza A.N. Leontyev -, arra is szükség van, hogy ezek a gondolatok és érzések a személyiséget meghatározó belső meggyőződéssé váljanak. Ebben az egyszerű gondolatban fejeződik ki az a fő következtetés, amelyet az ember kulturális nevelésének gyakorlati tapasztalatai sugallnak. Éppen ezért fontos, hogy az iskolához, az oktatáshoz, általában a művelődéshez mindenekelőtt az emberrel szemben támasztott követelmények oldaláról közelítsünk /milyen emberre van szükségünk, milyennek kell lenni ennek az embernek?/, nem pedig csupán a képességek, gondolatok, érzések iránt támasztott követelmények oldaláról. /Milyen képességekre, eszmékre, érzésekre van szükség, milyeneknek kell ezeknek lenniük?/ A két megközelítés közötti különbség egyáltalán nem a szavakkal való játék, hanem döntő jelentőségű kérdés.

A tudományos-technikai forradalom felgyorsulása, a tudománynak termelő erővé válása, a szocializmus anyagi-műszaki bázisának tovább építése azt is feltételezi, hogy az "emberi póluson" korszerű ismereteket terjesztünk, fokozzuk a dolgozók szakmai és tudományos színvonalát, a munkában való helytállását, ami azt követeli, hogy a személyiség erkölcsileg megbízható legyen, a dolgozók szervezettek legyenek, és tudatosan végezzék munkájukat. Ennek során a társadalmi-gazdasági, a tudományos-technikai és az emberi tényezők a termelésben bonyolultan összefonódnak, a termelő tevékenység szubjektumára ható kulturális befolyás eredményei és a társadalom előtt álló gyakorlati népgazdasági feladatok megoldása közötti közvetítések különböző szintjei tárulnak fel.

Jogosan lehet bírálni azokat a nézeteket, melyek szerint állítólag a művelődési munka eredményeit ugyanugy lehet mérni, mint a népgazdasági tevékenység feladatainak elvégzését. Ez a nézet a kultúra és a gazdaság, a nevelési és gazdasági tevékenység közötti bonyolult kölcsönhatások leegyszerűsítéséhez, a művelődési munka hatékonysága egyoldalú értékeléséhez vezet. Ennek során lényegében figyelmen kívül hagyják azt az egyáltalán nem mellékes tényezőt, hogy a művelődési munka közvetlen objektuma nem az egyszerűen "individuum termelési funkciója, mint olyan" amely elszigetelt, az individuum többi élettevékenységétől elszakítottan jelenik meg, hanem az emberi személyiség egységes egésze, amely közvetítő momentumként jelenik meg a nevelési és a gazdasági szféra kölcsönhatásában. Ezzel kapcsolatban igen aktuálissá vált a kulturális nevelő tevékenység lenini kritériumainak kérdése.

"... Milyen jelek alapján - írta Lenin - ítélhetjük meg az ember reális "gondolatait és érzéseit"? Érthető, hogy ez a jel csak egy lehet: ezeknek a személyiségeknek a tevékenysége, - és amennyiben csak a társadalmi "gondolatokról és érzésekről" van szó, még egy dolgot hozzá kell tenni: a személyiségek társadalmi tevékenységét, azaz a szociális tényeket." Nézetünk szerint Leninnek ezek a szavai a kulturális haladás hatékonysága kritériumainak megoldásában kiinduló pontként szolgálnak.

Mindent összevetve a művelődés tartalmának megválasztá-
sakor, a művelődés hogyanjának formálásakor csak a legkomplexebb
módon lehet eljárni. Ebbe a komplexitásba egyaránt beletarto-
zik az emberiség általános fejlődését figyelembe vevő gondolko-
dás és az adott társadalom fejlődésével kapcsolatos feladatok
figyelembevétele.

A művelődés irányítása tehát nem lehet más, mint a kultu-
rális értékek állandó gyarapítására való törekvés tudatos befo-
lyásolása, mégpedig a társadalom politikai és gazdasági céljai-
nak megfelelően, a felhalmozott ismeretek - az objektív oldal
- és a szubjektív oldal, a tömegek - kölcsönös viszonyának biz-
tosítása, a dialektikus kapcsolat megteremtése és állandó kiszé-
lesedésének szervezése. Ezért egy oldalról feladat az objektív
oldalnak szubjektívvá válásához szükséges feltételek irányítása
és szervezése, más oldalról a szubjektív oldal által létrehozott
új értékek objektív oldalba való integrálása. Nem véletlen te-
hát, hogy a műveltség ilyen harmonikus fejlődésének megoldása
sokkal nehezebb feladat, mint a gazdaság irányítása.